

Більшість фразеологізмів, зафіксованих в уманській говірці, увійшла до норм літературної мови, хоча в них можна визначити фонетичні, граматичні та лексичні діалектні особливості. Наприклад, хоч гоко виколи (приставний [г]); спаскудити, як свиня кабак; голова, як баняк (лексичні діалектизми).

На Уманщині ми виявили багато цікавих і колоритних фразеологізмів, особливо таких, які характеризують людину. Наприклад, про впертого, непокірного говорять: “Що вб’єш, те й увійде”. Синонімічним до нього є загальновідоме *Хоч кіл на голові теши*. Про язикатого, нетактовного кажуть, що в нього *невипарена губа*. Оригінально характеризують злу, лукаву, підступну людину: *кров виссе і дірочки не лише*; а про хитрого висловлюються: *на решеті станцює і в дірку не вскоче*. Привертає увагу також і прислів’я *солом’яний парубок золоту дівку бере*. У межах цього фразеологізму прикметники *солом’яний* і *золотий* переходять в розряд якісних і набувають антонімічних відношень.

Синонімічним до загальноомовного фразеологізму *Не так сталося, як гадалося* на Уманщині є *Так воно не буде, як на весіллі співають*.

За структурою більшість фразеологічних одиниць є закінченими реченнями: *Дасть Бог день, дасть Бог пищу; Якби не губка, була б і шубка*.

Дика Л.В. (Київ)

ГОВІРКА У СВІТЛІ ФОНОЗАПИСУ

Охопити детальним описом усі говірки української мови, на жаль, неможливо. Реальний шлях створення їх відносно повного опису – паралельно з ґрунтовним вивченням говірок-репрезентантів, що відображені в “Атласі української мови”, “Загальнослов’янському лінгвістичному атласі”, “Лексичному атласі української мови”, монографічних описах та інших фундаментальних дослідженнях, фіксувати на магнітофон спонтанне мовлення носіїв максимальної кількості говірок (в ідеалі – кожної). Адже характерні риси говірки можна виявити вже в записі, що має тривалість звучання до однієї години. Для прикладу подаємо особливості говірки с. Колодисте Уманського р-ну Черкаської обл., зафіксовано лише за матеріалом запису монологічного мовлення; запис тривалістю 45 хвилин; інформатор Жовноватюк Софія Гнатівна, 1920 р.н., без освіти.

Фонетичні особливості: широке вживання протетичного [г]: *на гу́му* (‘уму’) *йе / а не* ‘можу’ *висказати*; *гобви́нула бин’тами́*; *і гот* (‘от’) *ми там*; *у вас го́руже́йша / а ў нас* ‘камен’; *ган’тони́ўс’к’і* (‘антонівські’) *л’уди́*; *хва́мил’і́йі* *гінч’і со́б’і ўз’али*; *гом’і́лн’іт ме́’н’і за́мок*; *а* *гоч’і б то́б’і ви́їзли*; відсутність пом’якшення у фіналі дієслів теперішнього і майбутнього часу дійсного та у формах наказового способів: *да́дуть*, *бачи́т. пода́дуть*, *гу́дуть*, *сп’івайу́т*, *і́д’іт*, *зро́б’іт*; поширення стверділого [р]: *ў ра́бих ко́с’ц’умах*; *ў ц’ім ра́ду*; *коло́ йа́когос’* *мо́ра*; *ноче́’йу*; *или́ по́ зора́м*; помірне “укання”: *гу́ду’вали*, *ну́чу’вали*, *у’х’л’а*; наявність епентетичних [л], [н] після губних: *Бог да́ваў зо́до’роў’а*; *виле́’т’іло з голо́ви* / *та’ка’л’а́мн’ат’у́же ў́ мене*.

Морфологічні особливості: відсутність альтернативі приголосних [д]-[дж], [з]-[ж], [т]-[ч], [с]-[ш] у дієслівних формах: *ла́з’у по́ дере́в’і*; *прихо́д’у*; *захо́д’у*; *кхо́д’у*; *си́д’у*; *са́д’у ци́бул’ку*; *без’паци́’і ле́т’у стрі́мголо́’войу*; *госво́бод’ани*;

по\маст'ано; го\б'ід'ана; на\м'ім'ане; наявність лише інфінітива на -ти: вироб\л'ати^е, ле\жати^е, з\нати; суфікс -ан- у пасивних дієприкметниках минулого часу: спі\вай\ут бо госво\бод'ани; по\маст'ано; во\да пере\кид'ана т\рубками; во\ни ран'ани бу\ли; гріх ска\зати, що йа го\б'ід'ана; що вам на\м'ім'ане; форми числівників: й\іден, й\ід'на, ш\тири, ш\тир'і, три\на)ц'ат', п'ят\на)ц'ат', два)ц'ат', три)ц'ат'; форми займенників: з \цего, від\ цього, у\цему, у\с\о, мні, на н'у\й, на н'у; зміна родової віднесеності іменників: наш су\с'іда; дос\тавили до \само\й\і \доми; утворення вищого ступеня порівняння прикметників за допомогою суфікса -ішч-: й\йх у\же не"ма / бо" во\ни ста\r'ішч'і ба\гато \мене.

Синтаксичні особливості: специфічні вияви прийменникових конструкцій: мо\гла п\расти на п\радку; поло\жила ме"не близ'ко \неч'і; \била й\й\і з рук / \била й\й\і з н'іг; ми ж на чуж\н'і / та ше) за ру\ками^е / за со\баками^е / за го\rуж\й\ом; і н'ід\н'а\ме"не Бог / хо\д'у на но\гах.

Лише аналіз діалектного тексту – єдиний метод, що дозволяє з'ясувати частотність реалізації того чи іншого явища в говірці. Напр.: у проаналізованому тексті 32 словоформи з протетичним [г], 6 пасивних дієприкметників із суфіксом -ан-, 11 дієслівних форм з відсутністю альтернації приголосних тощо. Діалектні тексти також є надійним засобом вияву лексичних і фразеологічних особливостей говірки, варіативності наголосу, словоформ і різних типів синонімії (лексика: \бабка ст'і\райе у \ночовах; дн'ом за\гар\бувалис' у \лист'а; бара\бол'у \гар\бали; ми\гну\ти пле\чима; \били каба\ки; кар\тошку gob:\і\рали; бара\бол'у сир\ову \й\или; фразеологія: \ мене не бу\ло \чистого \т'іла \курц'і \Вобом кл'унути / йа у\же бу\ла у\с'а по\гнита; но ви \каже не у\т'і\чете / \с'іро\у\но \у\л'ізете \руки; варіативність: \будем - бу\дем, ме\н'і - мн'і, на н'у - на \н'у\йу \ноче"йу - уно\ч'і, н'ем\кин'а - н'ім\кен'а).

Діалектні тексти можуть ілюструвати, деталізувати або й коригувати описи як окремої говірки, так і більших ареальних утворень. Їх нагромадження створить базу для формування діалектної текстології і ґрунтового дослідження діалектного синтаксису та стилістики.

Рябець Л.В. (Київ)

ДО ПИТАННЯ СИСТЕМНОГО ОПИСУ ДІАЛЕКТНОЇ СУБСТАНТИВНОЇ СЛОВОЗМІНИ

Структура сучасної іменникової словозміни та ті глибокі трансформації, яких вона зазнала упродовж історичного розвитку і які наявні у сучасних говірках, зумовили неослабний інтерес мовознавців до цього об'єкта дослідження. За браком діалектного матеріалу більшість дослідників історії мови спиралися на факти літературної мови та свідчення писемних пам'яток, хоча неоціненний матеріал для дослідження явищ субстантивної словозміни дають саме діалекти, оскільки в них відбиті різночасові зміни, етапи перебудови давньої іменникової словозміни та сучасні процеси формотворення, які відзначаються різноманітністю варіантів, що творить складну просторову диференціацію мови. Про це яскраво свідчать карти "Атласу української мови"